

JAN KOLLÁR

Jan Kollár byl prvním velkým básníkem českého i slovenského národního obrození. Jeho dílo, tlumočící touhu slovanských národů po osvobození lidském i národním, přerůstalo svým smyslem hranice české i slovenské literatury, jsouc přijímáno v celém slovanském světě jako poselství nových nadějí a nové doby. Prorocký patos Kollárovy poezie, kontrastující jak s tísnivým kvietismem vládního režimu, tak se slabostí potlačených slovanských národů, vyrůstal z osobnosti mimořádné energie, schopné obsáhnout svým básnickým viděním celý svět a zároveň překonávat silou fantazie a tvořivého nadšení rozpory a neshody ležící na dně tohoto pozorovaného světa. Velikost této osobnosti mohla nám unikat, pokud bylo Kollárovo dílo vykládáno jako sklad nejrozumnějších vlivů. Kollár nebyl objevitelem slovanství, nebyl prvním tvůrcem znělky, jeho ideje mají leckteré obdobné rysy s idejemi jinde vyslovenými atd.; všechna tato zjištění nejsou však schopna popřít historickou jedinečnost jeho tvůrčího básnického činu. Zásluhou Kollárovou stala se poezie více než kdykoliv předtím nositelkou citů, idejí a představ, jež byly schopny formovat celou národní společnost. Právě proto, že Kollárova poezie měla tak velký ideologický význam, byla ovšem prověřována životní praxí; byla-li ve svých počátcích mocnou vzpruhou a odvážnou vizí, stávala se překážkou, jakmile se její fixe rozcházely s reálnými společenskými potřebami. Sám autor příliš zatvrzele trval na svých představách, což ho přivedlo ve čtyřicátých letech do rozporu s neaktivnějšími silami národní společnosti v Čechách i na Slovensku. V tom byla jeho osobní tragédie, která sotva může znehodnotit odvahu a sílu jeho básnických počátků.

Geneze básníka — „Básně“ z roku 1821

Velká učenost vložená do poezie Kollárovy vzbuzovala představu, že základem jeho básnického snění je inspirace knižní. Ve skutečnosti formovaly Kollárův vztah ke skutečnosti především silné zážitky životní, které roz-

něcovaly jeho citovost a rozhodovaly o směru jeho reflexí i o výběru jeho básnických vzorů.

V raném mládí vyrůstal Kollár, narozený 29. července 1793 v Mošovcích na Slovensku, v prostředí evangelické rodiny. Jeho otec byl poměrně zámožný rolník, vzdělaný čtenář bible, přitom však vznětlivý a autoritářsky strohý vládce rodiny. Byl pro mladého Kollára, senzitivního a všestranně nadaného, první velkou překážkou, která mu bránila v rozletu ve směru jeho instinktivní touhy po vzdělání. Tato touha, projevující se zprvu zájmy technologickými a přírodovědnými, byla nejmocnější vzpruhou pro mladého Kollára, dávajíc mu sílu při překonávání překážek. Vědomí útlaku, jež prožíval v rodinném prostředí, učinilo ho zvláště citlivým pro všechny jiné formy nespravedlnosti a násilí, s nimiž se v mládí setkával. Kollárovy *Paměti z mladších let života*, psané většinou až v čtyřicátých letech 19. století, připomínají více takových životních dojmů, které jitřily jeho společenské vědomí. Často si musel uvědomovat sám na sobě, že patří k té společenské vrstvě, která je hodnocena jako druhořadá nebo méněcenná. Pociťoval to již doma jako evangelík ve vztahu ke katolíkům, na latinské škole v Kremnici jako Slovák v poměru k Němcům a Maďarům. Byl zprvu horlivým oslavovatelem venkovského života, venkovské práce a rolnického stavu, chtěl se stát „soudobým slovenským Cincinatem“, jakmile však později poznal „svobodnější život měšťanský v Uhrách“, proměnila se tato náklonnost „na nenávisť potlačitelů a drancířů, na lítost nad ubohým v těžkém manství lkajícím lidem“. K tomu přistupovaly i jiné zážitky, které mu dávaly příležitost (jeho otec byl rychtářem v Mošovcích) uvědomovat si zvůli a krutost lidskou, popřípadě naopak nespravedlnost předsudků zastírajících pravdu života (tak například osobní zkušenost rozptýlila pomluvy o ruských vojácích).

Pro další vývoj mladého Kollára mělo velký význam jeho aktivní odbojně vystoupení proti těm poutům, která ho ohrožovala bezprostředně, tj. proti autoritě otcově. Když jej otec odmítl pustit po tříletém pobytu v Kremnici na další studie, vzepřel se v šestnácti letech jeho rozhodnutí, rozešel se s ním a postavil se na vlastní nohy. S velkými obtížemi se udržoval na studiích v Banské Bystrici (1810—1812) a v Prešpurku na evangelickém lyceu, pokoušeje se zároveň vyučováním nalézt prostředky k obživě. Jeho situace se zlepšila, když se stal vychovatelem v evangelickém sirotčinci v Prešpurku a později soukromým učitelem v Banské Bystrici (1815—1817), kde se zprvu mohl opřít i o mravní podporu a pomoc Samuela Rožnaye.

Rozchod s otcem, k němuž ho poutala síla rodinné tradice, poznamenal výrazným způsobem jeho vztah ke skutečnosti. Sám Kollár hodnotil v *Pamětech* důsledky svých rozhodnutí takto: „Získal jsem jakousi samostatnost, smělost, doufanlivost k Bohu, k sobě a k dobrým lidem. Odepření pomoci zplodilo u mne myšlenku na vlastní pomoc, a čím více se zúžil můj zevnitřní svět, tím více se

rozněcoval ve mně svět vnitřní. Za mládí jako ven z lodě do moře vyvržen, přivykl jsem včasné s vlnami a větry zápasit, a brzy byl tento můj boj nejlepší těšitel.“ Tato slova jsou víc než jen komentář ke Kollárovu rozchodu s otcem. Jde o gesto, které je příznačné pro celou Kollárovu poezii. Rozměry a intenzita jeho citu a idejí vzrůstají v nepřímém poměru k reálným podmínkám naděje na úspěch. Čím menší je naděje na záchranu nějaké existence, tím více vybízí k mobilizaci snů a idejí schopných překonat pocit malosti a slabosti. Nebylo jistě každému dáno právě takto myslet. Takové myšlení bylo však v souladu s objektivními potřebami české i slovenské národní společnosti. Obě sice existovaly, ale nebyly zajištěny, ba předpoklady k neúspěchu převažovaly nad předpoklady k úspěchu. Jen oddanou vírou v myšlenku národního rozvoje bylo možno bránit se proti skepsi.

Kollár si toto všechno uvědomoval poměrně pozdě, jeho plné národní uvědomění se klade obvykle až do jeho studijního pobytu na universitě v Jeně (od sklonku roku 1817 do jara 1819), kde se připravoval pro povolání evangelického kněze. I když lze o tom pochybovat, poněvadž již dříve se zajímal o českou literaturu a poněvadž je známo, že při cestě do Jeny navštívil Jungmanna, Jana Nejedlyho a rodinu Krameriovu, přece jen právě německé prostředí jenské se objevilo vhodným k tomu, aby dotvořilo jeho vášnivý vztah k národnímu hnutí a k Slovanstvu. Intelektuální život byl v Jeně nesrovnatelně bohatší a vyšší než v Prešpurku. „Mrtvína prešpurská co mumie v paměti mé ležící, teprv zde dostavši život, začala se hýbat a dýchat,“ tak komentoval sám Kollár jenské prostředí. Teolog Gabler, historik Luden, filosof Fries a přírodovědec Oken strhovali na sebe pozornost nedogmatičností, novostí a poetičností svých přednášek, myšlenek a koncepcí. Kollár se v tomto prostředí učil svobodně žít a svobodně myslet. Blízký Výmar mu umožnil seznámit se a promluvit s Goethem, rušný život kulturní a politický poskytoval příležitost k pozorování národně osvobozenického hnutí německého, upevněného v nedávných bojích protinapoleonských. Zúčastnil se v roce 1817 velké slavnosti na hradě Wartburce, konané na památku třístého výročí vystoupení Lutherova; stala se manifestací mládeže usilující o národní sjednocení německé. Zvyklý ztotožnit se vždy se slabšími proti silnějším, Kollár podporoval demokratické a radikální elementy představované časopisem *Patriot*, vydávaným mladým Ludvíkem Wielandem. Přispěl do něho anonymním článkem, namířeným proti vyšetřování uherských studentů, kteří se podíleli na slavnosti wartburské.

Souběžně s tím, jak Kollár sledoval kulturní a společenský rozvoj německý, vzrůstala i jeho touha zůstat věrným svému domovu a lidu, z něhož vyšel. Ba nerozvinutost české literatury a slabost slovanských kmenových pozic vedle mohutnějšího německého národního hnutí jen posilovaly jeho zájem o jejich osudy v minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Mobilizujícím způsobem působilo na Kollára i vědomí, že v Durynsku žil na staré půdě slovanské, ovládnuté

v průběhu dějin Němci: „Každé město, každá vesnice, řeka, hora, slavjanské jméno mající, zdála se mi býti hrobem anebo pomníkem na tomto velikém hřbitově.“ Ač jej německé prostředí přitahovalo bohatým kulturním životem, krásou durynské přírody a nakonec i milostným citem k Friderice Schmidtové, dceři evangelického pastora v Lobedě, přece jen probuzené cítění národní dalo přednost vlasti. Kollár raději opustil Frideriku a místo pastora v Lobedě, nabídnuté mu v roce 1819 po smrti Schmidtové, a vrátil se domů, přesvědčen, že tam je jeho místo. Vědomí o potřebě věnovat všechny síly slovanskému lidu sblížilo jej s obrozenci v Praze, především s Jungmannem, i v Prešpurku, především s Palackým a Šafaříkem. Na sklonku roku 1819 se jako kněz a kazatel odebral do Pešti, aby tam sloužil slovenské menšině. Do Pešti nepříjel však jen pastor, nedogmaticky a moderně pojímající své povolání, ale i básník, který si byl vědom společenské síly poezie a byl hotov jí používat k vyslovení citů, jimiž bylo jeho srdce přeplněno.

V roce 1821 vydal Kollár v Praze sbírku veršů s titulem *Básně*. Vydání zprostředkoval Jungmann, jenž také rozhodl, které básně je třeba vyloučit ze sbírky, poněvadž by jejich vydání cenzura nepřipustila. Sbírka měla čtyři části, *Znělky neb Sonety* (ve dvou odděleních, celkem 86 znělek), *Elegie* (čtyři), *Všelico a Nápis* (60 epigramů). Představovala poměrně ucelený vztah k životu, k společenským skutečnostem a jejich hodnotám. Srovnáme-li životní názor, který tato sbírka zrcadlila, s životním názorem, jak jej známe z básní členů družiny Puchmajerovy, zjistíme podstatné rozdíly. Životní ideál puchmajerovců byl vyjadřován touhou po klidné životní rozkoši, sdružující přírodu, lásku, dobré bydlo a přátelství. Životní moudrost spočívala v uměřenosti, v nenáruživosti, v schopnosti umět žít a nechat žít (viz například Puchmajerovu báseň *Můj ráj*, srov. zde na str. 77). Ještě Jungmann v básni *Spokojenost* (uveřejněné roku 1814) vzýval „mírné, pravé štěstí“:

Ani peklo ani nebe
v světě vidím — ale svět.
Blázen, komu hlava hoří,
peklo, nebe z světa tvoří.

City vlastenecké a národní rozmnožovaly bohatství života, ale vřazovaly se mezi ostatní hodnoty jako jeden z darů života.

Kollárova poezie tlumočila city zcela odchylné. Klidné užívání přírody a života, jakož i klidné obírání se uměním nebo vědami, to vše pokládá Kollár jen za „ztracený ráj mladosti“:

Dobře se měj ztracený blažené tedy v ráji mladosti,
ach do jiného mě již mého zve anděla hlas.

Svět lásky (andělem je zde Mína, tj. básníkova milenka Friderika) není světem klidné touhy a blaženosti, je to svět neklidu a vnitřního napětí. Je o to komplikovanější, že se střetává s jinými neméně naléhavými projevy básnickovy citové aktivity. Netoužil po klidu a pokojném štěstí, toužil po tom, aby jeho život dostal smysl a vnitřní náplň, aby se mohl oddat vši silou a vášní jednomu úkolu, jedné pravdě, jednomu životnímu cíli. Je příznačné, že Kollár adaptoval pro své potřeby verše německého básníka Ernsta Schulze:

Blaze, kdo si jeden čistý, smělý
oučel, místo mnohých, představí,
v němž by jako v centru měňaví
paprskové všech dnů žití tleli;

a v něm myslí, cítí, žije celý,
v slasti v slzách, v přízni v bezpráví,
až se šťastně k němu doplaví,
byť i přes bouř, plamen, hrom a střely.

Na rozdíl od sentimentálního Schulze chtěl však za tímto cílem stát i celým svým životem, „*z vítězství-li není radosti, | mužně padnout není menší chvála*“. V těchto verších je obsažen životní ideál, který charakterizuje člověka nové epochy. V Kollárově poezii je vytyčen morální profil osobnosti bojující proti starému feudálnímu světu. Je zainteresována všemi svými nejlepšími lidskými vlastnostmi na veřejném životním dění, proti relativismu a skepsi, proti pasivní podpoře reformního hnutí staví absolutní hodnotu a víru v možnost uskutečnění cílů, které se zdají neuskutečnitelnými.

Kollár v citované básni nejmenoval „oučel“, který měl především na mysli. Nelze pochybovat o tom, že hlavním účelem jeho života byla služba vlasti, především jejímu lidu, služba potlačeným slovanským národům. Ve znělce uveřejněné v roce 1822 v Dobroslavu napsal, že „*krásněji se nikdo nehonosí | smělym čelem jako vlastenec, | jenž v svém srdci celý národ nosí*“. Osud však postavil mladého básníka před první konflikt, kterému marně unikal. Láska k národu, touha stát se básníkem jeho osudů, minulých i budoucích, střetává se s láskou k Míne („*Chtěl jsem pěti králů českých trůny, | bratrů příchod, Vlastu s Libuší; ... Tatry zlaté, Tokaj, ticho luny, | prst se tytýž hrátí pokouší, | ale klamně vždycky do uší | Mína jen a Mína znějí struny*“). Místo jednoho účelu objevují se účely dva. Není mezi nimi ještě žádná spojitost, stojí v jistém slova smyslu proti sobě. V znělce č. 33 konfrontuje sebe s přáním dvou poslů, posla vlasti („*ducha s holým mečem*“) a posla lásky („*ducha s lukem nataženým*“), neboť oba se snaží získat přednostní zájem básníkova srdce pro svět, který zastupují. Odpověď básníkova představuje z hlediska jeho ideálu kompromis:

Mlčím, váhám: rázem rukou v nádra sáhnou,
srdce vyrvu, na dvě rozlomím,
na, řku, jednu vlasti půlku, druhou Míň.

Jeho návrat do vlasti a tím i násilný rozchod s Mínou svědčil však o tom, že svou službu vlasti chápal jako imperativní příkaz pro své jednání („odsud musím k národu“) a že mu podřizoval i svou lásku k Míň. Je málo pravděpodobné, že by byl jako kazatel německé obce a jako manžel Němky mohl v německé krajině pracovat pro svůj národ a učinit ze služby národu a Slovanstvu hlavní účel svého života. Jeho rozhodnutí, svým způsobem ještě závažnější než jeho rozchod s otcem, je svědectvím, že v Kollárovi vyrůstala osobnost nového typu, schopná obětovat novým hodnotám národním i své zájmy osobní a intimní. Kollár ovšem tento svůj rozchod nechápal jako zradu, neměnil nic na svém citovém vztahu k Míň („*srdce pak to, buď se věčně skryje, | buď mu zastkví krásná denice, | Slovanům a tobě ať jen bije*“). Rozhodující je, že se tímto odchodem dostal jeho vztah k Míň do nové polohy. Zatímco zprvu nic nebránilo tomu, aby se jeho obdiv k milence a jeho milenecké okouzlení nevyžívalo v plné životní pohodě a radosti, stala se láska k Míň z hodnoty dostupné a uchopitelné hodnotou sice absolutní, ale více méně ideální, těžko dostupnou, jen vytouženou a stále znovu a znovu elegicky jitrěnou.

Zdálo by se, že touto proměnou se hodnota Kollárovy erotické touhy dostala do jiné sféry než jeho vztah k národu, že jde o dvě veličiny zcela odlišného charakteru. Ve skutečnosti měl Kollárův vztah k národu a Slovanstvu podobný ráz jako jeho vztah erotický. Je sice pravda, že národ existoval, existovalo také Slovanstvo, ostatně i Mína existovala. Neexistoval však plný rozvoj národního života, jeho zrovnoprávnění s jinými národy, jeho plná svoboda, neexistovala státní a národní samostatnost všech slovanských národů, neexistovalo plné národní uvědomění, slovanská jednota. Všechny tyto hodnoty byly veličinami ideálními, zakládaly se na minulosti nebo byly vytouženým snem budoucnosti. Lze tedy říci, že po odchodu z Jeny má Kollárův vztah k Míň stejně ideální charakter jako jeho láska k vlasti. Oba dva citové vztahy se dostaly do jedné roviny a do jedné perspektivy.

Novou byla především Kollárova erotika. Základem dosavadní erotiky byla anakreontika, v podstatě oslava Bakcha a Venuše, vína a lásky, dvou příjemných pramenů vzruchu a rozkoše. Odtud zobecněný charakter erotické poezie, vyzdvihující obecné vlastnosti ženy, lásky, erotického vzruchu. Milenky básníků nejsou přitom vysněnými ideály, i když mají smyšlené jméno a schematickou podobu, jsou zjevně z tohoto světa, přístupné smyslné lásce. Jsou však svým způsobem neskutečné, neboť nemají individualizovanou podobu a jsou nadto vyňaty z jakýchkoli společenských svazků, jsouce přenášeny

do umělého světa schematizované přírody a schematizované harmonie všech životních hodnot. Láska se stala hrou.

Kollárova erotika měla leckteré společné znaky s anakreontikou. Některé Kollárovy básně zachycují vztahy k milence jako erotickou hru, oslavují její tělesné znaky (oči, rty), a nechybějí ani scény pastorální a rustikální. Tím vším není však podstata této erotiky vystižena. Rozhodující byl nový smysl přisuzovaný lásce, láska není jen rozkoš a hra, je osudem („nemocí“) seslaným od boha, je náplní celého života, je hlubokým citovým zážitkem, jenž si podrobuje básníkovo vidění a hodnocení celého ostatního světa.

V erotice Kollárově se uplatňují dva principy v podstatě protikladné, jeden statický a druhý dynamický. Zcela zřejmě vystupuje do popředí na jedné straně idealizace erotického objektu a na druhé straně dramatizace subjektivního erotického citu. V znělce č. 31 říká osud příznačně oběma milencům: „*Pokoj slibům, než boj svazkům vašim!*“ Erotický objekt básníkovi lásky je stálý, neměnný; láska sama neprochází pochybami, vnitřními krizemi; sliby jednou vyslovené mají neměnnou platnost, jsou „pokojné“. Ale „nepokojný“ je cit básníkův, jenž stále krouží kolem možnosti naplnit svazek s Mínou, aniž jí dosahuje. Již první milostné okouzlení je naplněno protikladnými city („*nyní lkám, slzeje od žele, | hned jsou líce, oči veselé; | tesklím, plésám opět v dobu krátkou*“), je hned trýzní, hned radostí. Tyto polarizované záchvěvy citu stupňuje pak odloučení milenců, jejich vzdálenost a nejistota o čase a místě budoucího shledání.

Posuzováno historicky, jeví se novým právě onen dramatizovaný citový vztah ke skutečnosti. Ještě Jungmann nazýval v básni Spokojenost bláznem toho, kdo „peklo, nebe z světa tvoří“, Kollárovi je tato uměřenost cizí, jej přivádí v hněv pohled na lidi, „v kterých nebije ani k hříchu srdce ani k ctnosti“. „*Kdo chce žít, nech se kývá,*“ říká ve smyslu svého dramatizovaného vztahu k životu. Toto pojetí má přirozeně vliv i na jeho vztah k Míně, nevidí ji někde ve středu, ale uvažuje o ní jen v samých krajnostech:

Ó rci mi jen, družko rozmilá,
jsi-li trupel, ať si trudu spořím,
čili anděl, ať se tobě kořím.

Poněvadž pak všechno svědčí pro anděla, neváhá Kollár stupňovat idealizaci Míny až do oblastí zduchovnělého ideálu a ctnosti. Východiskem bývají znaky tělesné (oči, postava) nebo charakterové, ale brzy se obraz Míny stává prostředkem schopným alegorizovat všechny vznešené ctnosti, ideje nebo velké kulturní hodnoty. Mína přijímá stále nové a nové významy, je mnohotvárným ideálem a symbolem, je bohyní, andělem, je dítětem přírody, „rozenou krásou“, je zjevem uprchlým z řeckých hájů, avšak zároveň i výtvozem Severu, je prostě vším, co má hodnotu velké krásy a velkého ideálu:

Já mám v rukou Peru, Vlasy, Řecko,
král jsem bez vojsk, boháč bez jmění;
mně dal osud *v jedné věci všechno*.

Touto hyperbolizací se milostný objekt stává stále vznešenějším, méně pozemským a tím i vzdálenějším. A rovněž milostná touha se pohybuje v stále hlubších protikladech, dostává stále sentimentálnější nebo elegičtější charakter („mne tisknou tužby, vzdechy, pláče“), naděje na spojení je stále méně pravděpodobnou („kdo dal bolest, bere outěchu; tužba žije, po naději běda“), a je proto stále častěji promítána do perspektiv nadpozemských. Branou k její realizaci je smrt, jež také jediná může básníka zbavit jeho strastí. Jestliže se ozvou tyto tóny tragické, nejsou však projevem zoufalství a pesimistického smutku, básník ani na chvíli nepochybuje o svém ideálu a svou trýzeň svým způsobem miluje („lkát budu rád ó mé Míno žalosti radost“), je mu drahá („zapomenout? ne, to možné není, raději chci věčně toužiti, volím nemoc nežli ozdravení“), chválí bolest, jež „pěkně trápí“, je mu prostředkem, aby se uchýlil v „snářské slasti“.

Kollár zvolil k tlumočení svých erotických citů dvojí formu, přízvukně psanou znělku a v časoměrně elegickém distichu psanou elegii. Byly to útvary svým způsobem náročné. Elegie měla tradici spjatou s antickou poezií, sonet byl naopak útvarem středověké, křesťansky orientované lyriky a vyjadřoval od dob Petrarkových erotiku určitého typu, poezii milostné touhy nikdy nenaplněné, směřující svým úběžníkem k věčnosti. Jestliže Kollár vstupuje do stop Petrarkových, není to proto, že by byl Petrarkovým epigonem, ale proto, poněvadž mu jeho osobní situace a celý jeho vztah k základním životním otázkám umožňuje zhodnotit sílu Petrarkovy tradice. Poezie tohoto typu, pojímající lásku jako věrnou službu ideálu, byla protiváhou k anakreontské písni, vyjadřující lásku jako smyslné opojení chvíle, nahrazovala příjemné životní vzruchy hlubokým citem, ovládajícím celou bytost a celý život.

Sonet se objevil jako útvar velmi vhodný k potřebám oslavy a idealizace erotického objektu. Vedl k umělecké kázni, k pevné kompozici, k zkratce a k zákonitosti. Druhé vlastnosti Kollárovy erotiky, dramatizaci milostné touhy, vyhovovala svou tradicí lépe elegie, tj. útvar formálně jen málo omezený, umožňující zobrazit vášnivost touhy, sílu nářku nebo naléhavost vzpomínky jako široký proud, tu prudší, tu pomalejší, vždy však tak mocný, že strhuje do svých vírů všechnen okolní svět, hory, údolí, slunce, měsíc i hvězdy. Ukázalo se však, že i sonet je vhodným prostředkem pro zobrazení vnitřního napětí básníkovy citu. Dostávalo v malém útvaru vyhraněnější podobu, jeho protiklady bylo možno lépe vyhrodit, bylo je možno zkratkově dialogizovat; vypointovaný nebo gnómičtý závěr poslední terciny velmi často v pojetí Kollárově překonával náladovost myšlenkovou vyhraněností, otvíral cestu k reflexivní nebo didaktické poezii. Sonet stával se proto rychle základním a nakonec jediným formujícím

prostředkem Kollárova básnického myšlení. Kollár nebyl ovšem v této úctě k petrarkovské tradici osamocen. V době jenských studií byl sonet módním útvarem německé lyriky, zásluhou A. W. Schlegela byl pojímán jako příznačný útvar „romantický“. Kollár využil této popularity pro potřeby domácí literatury a dal mu velmi široký rámec použitelnosti. Neomezoval jej na erotiku petrarkovského typu, i tam, kde uvědoměle nebo bezděčně parafrázoval básnické texty již známé (z Schulzeho, Goetha, Grillparzera, Hauga a jiných), dával jim znělkovou podobu nezávisle na originálu a již tím jim vtiskoval nový charakter. Zvláštností Kollárova sonetu je trochejský spád, odlišný od petrarkovské tradice jambické. Kollár tu šel po stopě prvních sonetů Jungmannových, rovněž trochejských, ale mohly tu působit i jiné vzory, především sonety Bürgerovy. Již v Básních dával svým znělkám až na několik výjimek vyhraněnou podobu. Nejen trochejský rytmus, ale i obkročné seskupení rýmu v kvartetech a ustálené uspořádání rýmů v závěrečných tercínách (*cdc ede*) stalo se pak stereotypní formou Kollárova básnického vyjadřování.

Láska k Míně byla hlavním tématem Básní, ale nebyla tématem jediným. V oddíle *Všelico*, psaném jednak časoměrně, jednak přízvukně, vedle témat obecně erotických, laděných anakreonticky (*Procházka v háji*, *Přednost očí*, *Proměna chuti*) nebo pastorálně (*Selanka*), mají nejvýraznější charakter básně přimykající se k národnímu životu, časoměrná óda *Kralodvorský rukopis*, pojímající nalezený rukopis jako podnět k budování nové vzdělanosti, a přízvukně psaná výzva *Slovanka k bratřím a sestrám*, kladoucí Slovanům na mysl, aby dbali vlastní řeči, vlastních zvyků a vlastního majetku.

Didaktický a obecně slovanský charakter této výzvy se uplatnil v jiné podobě v posledním oddíle sbírky, v *Nápisech*. Tyto epigramy, psané elegickým distichem, odhalují nejlépe Kollárův vztah k veřejným záležitostem. Jejich síla nespočívá až na nepatrné výjimky v satirickém postihování nedostatků a slabin veřejného života nebo jednotlivců. Malá nápisová forma sloužila Kollárovi k tomu, aby jejím prostřednictvím pozitivně vytyčoval základní ideové vztahy ke skutečnosti. Promlouvá v nich jménem obecných zásad lid-skosti (v tom je pokračovatelem osvícenství), ale zároveň jménem slovanských národů jako představitel jejich zájmů. Aktivní a cílevědomý vztah k společenskému dění vyvěrá i z názorů estetických, z požadavků kladených na básníky a na vlastnosti poezie. Síla a přesvědčivost Nápisů spočívala v tom, že v ničem nezakreslovaly a nezamlčovaly existující stav národa českého i slovenského, že vycházely z jejich nerovnoprávnosti a ponížení. Kollár se však nenechává tímto stavem udolat, ironicky odmítá námitky pochybovačů, zdůrazňuje nedocenené hodnoty slovanské kultury a vytyčuje mravní postuláty, jež mají národ formovat. Neváhá odsoudit ani Dobrovského, že nepsal Čechům svá díla česky (*Opak*), proti vyumělkované vzdělanosti cizí postavil domácí kulturu lidové písně (*Národní písně*), proti nákladným stavbám divadelních budov přírodu jako

jeviště této kultury (*Žpěvačnost Slováků*). Úsilí o národní kulturu postavil do souladu s lidstvem v klasicky formulované výzvě: „*A vždy voláš-li Slovan, nechť se ti ozve: člověk*“ (*Horlič*). Jen výjimečně se tu objeví malichernost (například v etymologizování), většinu nápisů ovládá nejen smysl pro vznešenost uměleckého obsahu a pro dokonalost a libozvučnost básnického výrazu, ale především duch nebojácného, smělého a zásadního pohledu na problémy života a umění, hrdé sebevědomí příslušníka slovanských národů, jenž sice zná jejich těžké postavení, ale nemá důvod, proč by se necítil rovnoprávný s jinými národy a proč by nechtěl silou své fantazie tyto nedostatky překonat.

I tak měla však občanská poezie vedle erotických veršů jen druhořadé místo v Básních. Bylo to způsobeno ohledem na cenzuru, která měla námitky i proti některým veršům erotickým a byla by určitě zabránila otištění většiny Kollárových básní reflexivních nebo přímo vlasteneckých. Některé z těchto básní — především znělky — se podařilo otisknout časopisecky (v Dobroslavu 1822 a v Čechoslavu 1822), jiné — znělky, nápisy a především elegie *Vlastenec* — byly tajně opisovány a tajně rozšiřovány. Svou svobodomyšlností, šířkou rozhledu, zanícením pro nejvyšší ideály lidstva, odvahou k velkým koncepcím se odlišovaly od všeho, co do té doby bylo u nás napsáno. Měly zcela zřejmě radikální obsah, a to jak ve vztahu k současné skutečnosti, tak při vytyčování cílů národního života.

Bez jakýchkoli sebeklamů zobrazoval Kollár českou zemi:

Kraj lvů silných, nyní chlévem
zdáš se lecijakých Nečechů,
vůdce jméno vzavši za věchu,
jen smet' různou skrýváš pod oděvem.

Rozkladné síly spatřuje ve šlechtě (v epigramu *Žvelebování národů*), jež „*sice na národ nic, dbá ale více na rod*“, a přímo v principu feudální vrchnosti, neboť lidstvu nemůže být lépe, jestliže „*trůnům svět slouží, ne světu trůny*“ (v epigramu *Proroctví*); neváhá pak odhalovat i reakční tendence soudobé vlády, jež v rozporu se zásadami osvíceného věku brání jakémukoli styku se svobodomyšlnými myšlenkami (v epigramu *Žmatek řeči*):

Ten nečasům těmto sluje občan ctný a pobožný,
jenž doma tiše sedí; ven kdo vykukne — buřič!

Svůj postoj k těmto ponižujícím skutečnostem vyjádřil však nejmohutněji v elegii *Vlastenec*. Je svým způsobem neelegická. Elegické je totiž jen vědomí, že neexistuje „*slávská obec*“, jednotná se slovanskou vlastí, a že tento fakt je v rozporu s velkou minulostí Slovanů a s jejich početností. Kollár však odmítá „*skuhrání učenců*“, není-li provázáno činem:

Nic tu chabé lkání, nic řeč neprospěje prázdná,
národu jen zmužilé srdce pomůže a čin.

Posuzuje právo na samostatnou „obec“ (tj. stát) jako přirozené právo všech národů a boj za osvobození slovanských národů staví do jedné řady s osvobozovacím bojem jiných národů, dokonce i s bojem protikoloniálním. Klade na první místo statečnost a odvahu, z obrany Moskvy je možno se poučit, „za milou jak žítí a mřítí sluší vlast“. Je si vědom, jak nedokonalé jsou podmínky pro boj, proto vyzývá vlastence, aby nahradili sílu velikostí ducha („*jestliže pak co chybí, velikou nahradte to myslí*“), a končí vášnivou romantickou touhou po sebeobětovném gestu, v němž by mohl sám za všechny vyjádřit svůj vztah k vlasti:

Ó kých se v storukého celý Briaréa obrátím,
kých mi deset z každé pěsti vynikne mečův!
Sám za tě bych v prudkém bojuje směle ohni mladosti,
otčino, roztřískal pouta, jež úpně nosíš,
nestana, až bych sem lilium zde měsíce i orly
vetknul, Slávo, na tvé týmě, Vyšehradu zeď!

V této básni se Kollár nejvíce přiblížil k revolučnímu pojetí národně osvobozenického boje. Jeho vlastenec není jen obráncem vlasti proti vnějšímu nepříteli, není jen citově zainteresovaným příslušníkem národa, ale stává se aktivním bojovníkem, osvoboditelem ochotným rozbít všechna pouta, která brání plnému rozvoji národní společnosti. I když Vlastenec nebyl přímou výzvou k činu, mluvil naléhavě do svědomí uvědomělých příslušníků národa; ač nevydán, byl v opisech stále rozšiřován jako projev nejodvážnějších nadějí. Přímo na něj navazoval Mácha i jeho přátelé.

Aktivní, citově patetizovaný vztah k osvobozovacím cílům slovanských národů byl obdobou dramatizovaného subjektivního citu v oblasti erotické poezie Kollárovy. Naproti tomu způsob, jímž Kollár idealizoval svou Mínu, měl svou dobu v idealizaci slovanského světa v poetické interpretaci Kollárově. Tak jako se milenka Kollárova stává brzy abstrakcí, která si ponechává jen některé náznakové rysy totožné s realitou, tak také pojmy „vlasti“, „národa“, „obce“ ztrácejí pevné kontury, přijímajíce příznačné vlastnosti ideálu, který je víc snem než skutečností. V epigramu *Dobrá rada* byla proti všem slovanským národnostem postavena fikce vyššího společného pojmu, Slovana:

Co jsi ty? Čech; co ty? Rus; co ty? Srb; a ty? já Polák iestem;
vezměte rejstra, bratří, smažte to, pište: Slovan.

Myšlenka všeslovanská, která vábila Jungmanna v jeho plánu všeslovanského společného jazyka, vábila i Kollára, který si v epigramu *Budoucnost* spojoval představu následujících století národů s jednotou slovanskou, převažující

nad individuálností soudobých slovanských národů. V básni *Příchod Slávie* narýsoval sice odvážně, přitom však mlhavě cestu budoucí Slávie, jež vstupuje v nový chrám, podporována v tom ochotou národů k velkým obětem.

Takto se představoval Kollár svým čtenářům v podstatě jednotně ve své erotice i ve své občanské poezii. Ve svém jádře vycházela tato poezie ze síly subjektu vzdorujícího nepřízni osudu a schopného podmaňovat si realitu velikostí básnické myšlenky. Jako „subjektivní básník“ byl také Kollár vyložen Čelakovským v kritice Slávy dcery z roku 1831 ve shodě s jeho definicí subjektivního typu básnického: „Stoje sám o sobě, celý zevnitřní svět podmaňuje a přivádí k duchu svému, ním své city budí, své náhledy utvořuje, a nevíže se na čas ani na jaké prostranství, za jediným svým se nese ideálem.“ Touto výzvou k ideálu působila Kollárova poezie nejmohutněji.

Takovým pojetím poezie byl Kollár v plné shodě se subjektivními představami většiny příslušníků mladé generace obrozených vzdělanců, s Markem, Jungmannem, Palackým, Šafaříkem, jeho poezie zněla souhlasně s estetikou Palackého (viz zde na str. 163). Posuzováno objektivně, vyjadřovala možnosti, jež odpovídaly stavu české i slovanské národní společnosti, především pak její inteligence, jež ve snění nalézala jedinou protiváhu k slabosti málo rozvinutého národního života.

Slávy dcera

Kollárovo působení v Pešti na evangelické faře, která sloužila německé i slovenské menšině, bylo spjato se svízelným národnostním bojem. Kollár a jeho stoupenci musili si vydobýt právo na slovenskou bohoslužbu a na slovenskou školu. Pobyt v Pešti, poměrná vzdálenost od vlastního území Slovenska, nepřítel madarského a někdy i německého okolí, podezřívání, jemuž byl stále vystaven, toto zúžení životních možností působilo mocně na Kollárovu básnickou fantazii. Dvě pozitivní hodnoty, dva „účely“ jeho dosavadního života, Mína a Slovanstvo, dva „ideály“, jež vkládal do těchto hodnot, dvě představy krásy, jež nalézal v nich ztělesněny, soustřeďovaly k sobě všechnu jeho mysl. Láska milostná a láska k národu, dotud na sobě nezávislé, začínaly se pod dojmem básnickovy izolace a nedostupnosti obou ideálů vzájemně prostupovat, stávaly se hodnotami schopnými rozvíjet se v myslí básníkově nezávisle na svých reálných základech, žily svým vlastním životem, stávaly se součástí fikce, která začínala mít autonomní charakter.

Přistupovala k tomu i další okolnost, která měla rovněž životní základ, přitom však měla mnohem širší dosah. V odpovědném postavení kazatele, vychovatele a vzdělavatele slovenské obce v Pešti vystupovala do popředí nutnost poučovat, vést, ukazovat cestu jiným. Mělo to vliv i na Kollárovu poezii. Přestává vyjadřovat jen jeho osobní vztah k oběma velkým hodnotám jeho života

a jeho osobní vidění těchto hodnot. Slouže své vidině, umožňující rozvíjet obě představy v jednotném obraze, Kollár jí dával takovou platnost, aby mohla přímo vést a vychovávat příslušníky slovanských národů, aby nebyla jen vyznáním, ale zároveň a především programem a nadějí. Z básníka v jádře subjektivního proměňuje se v básníka objektivizujícího, dávajícího své subjektivní touze, nezávisle na její původní podobě, celistvé obrysy, jednotný smysl a širší, přímo programovou ideologickou platnost. To je vcelku vývoj, jímž prošel Kollár od svých Básní 1821 k *Slávy dceři* z roku 1824.

Slávy dcera nebyla novou skladbou básnickou, byla vlastně jen doplněným vydáním Básní, respektive znělek obsažených v této sbírce, a byla také na titulním listě označena jako „druhé vydání“. Jakým způsobem byla provedena obkreslování básnickových citů v novém uspořádání básnické sbírky?

Jednou základní společnou vlastností Kollárova vztahu k Míně a ke Slovanstvu byla, jak víme, idealizace. Byly v ní od počátku obsaženy tendence alegorizační. Kollár vyšel z těchto společných rysů a uvedl je ve vztah, a to tak, že Mína se stala alegorií Slovanstva a Slovanstvo se stalo alegorií Míny. Touha po Míně byla takto schopna rozezvuchet zároveň city k slovanskému světu, touha po plném rozvoji slovanských národů se mu promítala do Míny, která jako dar od bohů je schopna kompenzovat bolest nad ztrátami, které utrpěli Slované v minulosti. Takto vyložil původ své Míny sám Kollár v první znělce své nové básnické sbírky. Mína, již dříve hodnocená jako zjevení anděla, stala se v básnické fantazii dcerou bohyně Slávy. Ve chvíli, kdy básník stojí pod slovanskou lípou s prosbou, aby zastínila „bolesti a hanobu lidu toho, kterému jsi svatý“, proměňuje se její peň nadpřirozenou silou v zjev božské Slávy dcery, spočívající v básnickově náruči.

Tím byl vnesen nový moment do dramatického vztahu Kollárova k Míně. Ten byl původně dán nutným rozchodem obou milenců, chvíle rozchodu člena také oddíl Znělky v Básních kompozičně do dvou částí. Tento rozvrh zůstal základem i v *Slávy dceři* z roku 1824, byl však rozveden a uveden ve vztah se slovanskými dojmy básnickými. Jeho láska k Míně v prostředí durynském, tj. v podstatě první část Znělek z Básní, byla uvedena ve vztah s bývalými sídly slovanskými na Sále, proto dala *Sála* jméno prvnímu zpěvu. Znělky druhé části byly základem pro třetí zpěv, nazvaný *Dunaj*, v němž touha po vzdálené milence byla spojena s podtatranským domovem Kollárovým a s osudy slovanských sídel na Dunaji. Mezi oba tyto zpěvy byl vložen zpěv nazvaný *Labe*, spjatý s pobytem Kollárovým v Čechách na cestě z Jeny a věnovaný převážně tématům národním a slovanským. Životní zkušenost zůstala tedy základem kompozice celého díla, byla však soustředěna kolem živlu regionálního, který rytmizoval jak touhu erotickou, tak vlasteneckou, pomáhal je tedy spojovat v jeden celek. Mytologická složka prvního zpěvu byla v následujících zpěvech udržována postavou Milka (Amora), který je stálým průvodcem básnickým

a poslem Míniým. Celistvost díla jakožto jednotně pojatého smyslu byla posílena i formálně, neboť každý zpěv měl stejný počet znělek (50) a rámcové básně — elegický časoměrný *Předzpěv* a závěrečná znělka, umístěná jako epilog za třetím zpěvem — měly slovanskou tematiku, jasně tedy vyjadřovaly, že tato sbírka, v podstatě erotická, má převážně národní obsah a smysl.

Předzpěv je mohutnou elegií na zašlá sídla západních Slovanů. Vychází cele ze subjektivního vztahu autorova k tragicky pojatému osudu těchto kmenů. Střídá v patetické linii tóny smutku s vášnivou obžalobou, rozlítostněný pláč s mužnou rezignací, minulý nezdar s nadějí budoucnosti. Je vybudován na rétorických otázkách přísného soudce bezpráví, na gnómicky vyslovených reflexích, na antiteticky stavěných představách, na emocionálním oslovování čtenářů, protivníků, slovanské lípy i sama sebe. Patetizace tématu (účtování se závistnou Teutonií a s odrodilými syny národa) je dána nejen citovým zánícením, ale i ideovou převahou a morální vyhraněností lyrického hrdiny. Promlouvá nejen jménem Slovanstva jako jeho bard, ale jménem obecných zásad lidskosti, platných pro všechny národy („*sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou, | ten kdo do pout jímá otroky, sám je otrok*“). Své naděje opírá pak nejen o reálnou sílu ochránců slovanského světa („*veliké dubisko*“, tj. Rusko), nejen o činy nebo „pilnou ruku“ příslušníků slovanského světa, ale i o obecnou víru v sílu „času“, tj. dějinného osudu, jenž přivede pravdu k vítězství, neboť „*co sto věků bludných hodlalo, zvrtně doba*“. Protiklad mezi utěšenými starými slovan-skými sídly („*kolébkou*“ slovanského národa) a jejich zkázou („*rakoví*“) je takto hodnocen nejen jako záležitost autorova citu, nejen jako záležitost slovanská, ale jako záležitost lidského svědomí a dějinné spravedlnosti. Tento postup stupňuje objektivaci lyrického hrdiny.

Je-li Slávy dcera předznamenána tak mohutnou evokací minulé slávy i současné zkázy, je neméně citlivým bodem celé skladby i její závěr. Třetí zpěv v souladu s erotickým cyklem Básní je prostoupen mužným přijímáním smrti, jež přinese vytoužené spojení s Mínou. Očekávali bychom, že po vylíčení básníkovu dramatu lásky přijde závěr, který dá tomuto dramatu objektivaci a význam, jež by apelovalo na srdce a mysli příslušníků slovanského světa tak působivým dojmem, jaký vyzněl z Předzpěvu. Kollárův Vlastenec byl by býval zajisté vhodným závěrem, neboť od snění a elegického pláče přiváděl k činu a k osobní oběti. Je pak i svým časoměrným rozměrem a celkovým básnickým charakterem přímým pendantem k Předzpěvu. Vlastence by ovšem cenzura sotva byla propustila. Zdá se však, že sám Kollár by byl v roce 1824 takovou výzvu k činu pokládal za absurdní a nereálnou. Proto znělka „*Šťastnou tedy cestu, básně, jdouce neste pozdravení Slovanům*“, umístěná jako epilog za celou sbírku, je adresována sice slovanským čtenářům, především „*Tatranům*“ a Čechům, takže spojuje milostný příběh znovu s poselstvím slovanským, obsahuje však jen běžné *captatio benevolentiae*, vyzývající čtenáře, aby posoudili vý-

sledek autorova básnického úsilí a aby v případě neúspěchu měli na mysli velikost cíle, který způsobil, že autor padl „rovně Jákobu s anjelem se pustiv do zápasu“.

Vlastní vyznění celé skladby je obsaženo v posledních dvou nově přidaných znělkách třetího oddílu. Básník se v nich loučí s Múzou a s poezií, v níž žil „svou bývalou mladost“, a ve shodě s myšlenkou sonetů svého erotického cyklu zaměňuje lyru a píšťalu za harfu, odchází z Pindu na Sinaj.

Co jsem počal, sice neskonávám,
plamen hoří v prsích ohnivých,
aniž časů více příznivých
k ukojení jeho očekávám:

skrej však ty [tj. Múzo] svou uslzenou roušku,
já chci dále tvrdou potřebu,
já chci sám již nésti nebe zkoušku.

Ve Vlastenci situace národa vzněcovala touhu po izolovaném buřičském gestu, nyní nedostatek „*příznivých časů*“ vede k rezignované a osamělé věrnosti ideálu. Preromantický charakter a smysl celé skladby byl tímto závěrem dokreslen. S neobyčejnou prudkostí se vznítla básníková touha po ideálu erotickém i národním, s velkou silou básnické fantazie byl evokován a v duchu ideálu rekonstruován svět básníkovy lásky i slovanské minulosti. Prostřednictvím obou ideálů, uvedených v představách autorových do vzájemného vztahu, byl vnímán celý ostatní svět, příroda i celá lidská kultura. Tento ideál nebyl však jen racionální abstrakcí reality, nebyl jen uměle v mytologických představách vytvořenou hrou (tyto oba umělecké postoje jsou charakteristické pro klasicismus), byl mnohem spíše výrazem touhy po něčem, co mělo sice plné lidské i morální oprávnění, co však nemohlo být pro vnější překážky realizováno, byl náhradou za realitu.

Jestliže celkový smysl Slávy dcery má preromantický charakter, neznamená to, že se v této básnické skladbě neuplatnily postupy, jež jsou charakteristické pro klasicismus. Zatímco v Předzpěvu a v závěrečných básních vystupoval do popředí vášnivý vztah k předmětu básníkovy touhy, plný citové polarity, projevovaly se v znělkách nově vložených do jednotlivých oddílů Slávy dcery tendence směřující k básnickému vyjádření jednotlivých pojmů, k didaktickému vedení národní společnosti nebo k hodnocení jednotlivých osobností a činů. V takových případech se Kollár ocítil v jedné rovině s tendencemi známými z poezie osvícenského klasicismu. Vlastní náplň této poezie se však zpravidla odlišovala od představ upevňovaných v poezii družiny Puchmajerovy.

Tak hned v prvním zpěvu, který vedle 36 čísel prvního znělkového cyklu Básní obsahuje 14 čísel nově přidaných, postupuje idealizace Míny, známá již

z Básní, mnohem častěji cestou racionální konstrukce než prostřednictvím citového prožitku. Již sama okolnost, že Mína je nyní spjata s osudem Slovanstva, podporuje takovou konstrukci. Nejevuje se však jen v základní mytologizaci Míny jako dcery bohyně Slávy, opřené ostatně o Mínin slovanský původ, který umožňoval aspoň vnějšně překonat rozpor mezi jejím němectvím a jejím slovanským posláním, ale jeví se v tom, jak Mína přijímá podle vůle básníkovy podoby odpovídající jeho ideologickým potřebám. Jestliže již dříve získal básník od prozřetelnosti v Míně „v jedné věci všecko“, stává se nyní Mína symbolem pro všechny pojmy a představy odpovídající básníkovým přáním. Mína nejen nahrazuje všechno, co osud nahromadil zlého „na náš národ svobodný“ (znělka č. 33), ale syntetizuje v sobě vlastnosti ukryté v Polce, Srbce, Slovačce, Češce i Rusce (znělka č. 20) a stává se symbolickým vyjádřením vytoužené harmonizace dotavadních životních rozporů.

Aby sváry živlů uspokojil,
v tomto tvorů, smírce lítostný,
dary světů všech a časů spojil.

Poněkud jinak byl dokreslován obsah Básní v druhém zpěvu Labe. Pouze dvacet znělek z Básní přešlo do tohoto zpěvu, většinu tvoří básně nové. Je to dáno i tím, že v druhém zpěvu se pozornost od Míny a od erotických citů přenáší k národu a k vlasti. Kollár tu mohl uplatnit ty vlastenecké znělky, které z důvodů cenzurních nevyšly v Básních. Základní postoj vlasteneckého lyrika, „jenž v svém srdci celý národ nosí“, je prostoupen citovým dynamismem, charakteristickým i pro Vlastence nebo pro Předzpěv. Kollár spojuje své stanovisko s potřebami doby, je si vědom, že v celém světě „se svobodou válčí nesvoboda“, a vyžaduje proto od pravého vlastence obětavý idealismus, klade na první místo věrnost, odvahu a čin, schopnost vzdorovat osudu a jít za přeludem proti celému světu. K takovému důslednému stanovisku mu dodává sílu i jeho víra v boha, neboť ten „neproměnil duše na služky, ale právo dcer jim dátí ráčil“. V aplikaci náboženské morálky na nové city národní pokládal proto za největší hřích „nevděk ku národu“ a naopak víru v národ pokládal za nejlepší záruku spasení.

Teprve v tomto zpěvu začíná vlastní pouť po slovanských zemích. Myšlenka pouti byla obsažena již v Básních („*cestu konám, měst a silnic hluky lásku dusím...*“), vyplynula organicky z celého životního zážitku, příklad Byronovy Childe Haroldovy pouti ji mohl ovlivnit jen druhotně. Protože se pozornost přenášela k rozličným místům, byla sem zařazena i apostrofa Slávie, jména „sladkých zvuků hořkých památek“, pojem zahrnující četné protikladné dějinné zvraty. V tomto smyslu byl tu pojat i osud Čech, jejichž dávná sláva se nesrovnávala s tragikou Bílé hory a soudobým ponížením, vyvažovaným jen silou jazyka, krásnějšího prý než srdce mnohých, a činy ojedinělých mužů,

jakým byl „tichý génius“ Josef Jungmann. Po prvé zde Kollár přistoupil k hodnocení jednotlivců a jejich zásluh pro Slovanstvo.

K tomu se pak přidružila didaktická a reflexivní lyrika, jež v několika básních programově vyslovila v lapidární básnické podobě základní představy, naděje i metody nově se rodící národní společnosti. V básni „*Ne-připisuj svaté jméno vlasti kraji tomu, v kterém bydlíme*“ není pojem vlasti vyvozován z existujících státních celků přítomných nebo historických, neboť „vrah“ ujařmuje lid bez ohledu na přirozené základy vlasti, již netvoří území, ale „*mravy, řeč a myslí svorné*“. Co rozuměl Kollár vlastní a společenským celkem (státem) odpovídajícím snům slovanského nadšence, vykreslil v básni „*Jestli Slávy rumy ještě vstanou*“:

Zřídte obec, jedním jménem zvanou,
pevnou, ať ji cizí holomci,
svornou, ať ji vlastní lakomci
nezbourají novou zase ranou;

oudy mnohé, hlavu jednu mějte,
vyrostlou však z těla vašeho,
černé s bílým nikdy nemíchejte!

Jiná báseň („*Pracuj každý s chutí usilovnou na národu roli dědičné*“) vytyčovala taktiku národního boje, odpovídající silám a situaci národního kolektivu. Zásada, že „tichá pastuchova chyžka více pro vlast může dělati nežli tábor, z něhož válčil Žižka“, neboť „bláznovství jest chtíti nemistrovnou rukou měřit běhy měsíčné“, stala se opravdu praxí buržoazní české společnosti předbreznové a zatlčila buřičská gesta známá z Vlastence.

Uvedené tři básně představovaly vyvrcholení básnickovy objektivace. Poezie, o níž Hněvkovský v roce 1820 tvrdil, že ztratila svou bývalou funkci i ideovou platnost, stává se společenskou silou, schopnou vzněcovat představy, jež včleňovaly jedince a jeho aktivitu do kolektivní ideové atmosféry. Není sporu o tom, že verše Kollárovy reálně pomáhaly formovat naše národní hnutí. Je ovšem třeba mít na mysli, že tyto básnické výzvy neměly platnost absolutní, že vyrůstaly z historické situace domácí buržoazie, jež si počíná vytvářet svou ideologii, aniž je schopna skutečné politické akce. Proto jsou v nich ukryty rozpory, které unikaly současníkům, které však tížily následující generace. Překonávajíc správně regionální vlastenectví národní pospolitostí jazykovou a kulturní, vytvářely tyto verše představu slovanské národní obce, jež ve své neurčitosti a všeobsáhlosti představovala vizi, která sice rozněcovala fantazii, ale sotva se mohla stát reálným cílem v konkrétním politickém zápase. Rovněž metody drobné práce pro vlast, neúměrné velikosti stanoveného cíle, byly sice užitečné a prospěšné v počátcích národního obrození, byly však sotva schopné připravo-

vat revoluční uvědomění, stávaly se pro liberální buržoazii záminkou pro její oportunismus a pro její kompromisy v národním politickém zápase.

Třetí zpěv, Dunaj, je ve své většině vybudován na elegické složce druhého oddílu znělkového cyklu Básní. Plných třicet znělek přešlo z Básní do tohoto zpěvu Slávy dcery. V nové koncepci se elegismus vztahující se na Mínu přenáší nutně i na vztah k slovanskému tématu a k osudu slovanských národů, především k osudu básníkovy vlastního národa na Dunaji. Kromě několika nových závěrečných básní, v nichž si Kollár v souvislosti s vyzněním celé sbírky, o němž jsme zde již mluvili, uvědomoval svou osamocenost ve svém hoři erotickém a národním, jakož i nemožnost dosáhnout změny, nově se ve třetím zpěvu uplatnily motivy vlastního slovenského domova Kollárova. Spojuje s ním a s jeho přírodou své ztracené mládí (č. 104). Tatry a Dunaj vytvářejí stálou kulisu i symboliku pro jeho elegické reflexe. Je příznačné, že do tohoto zpěvu vložil i svou apostrofu přírody (č. 114), onoho „chrámu přirození důstojného“, v němž „každodenně kleká“. Dunaj, který je svědkem jeho hoře, je ovšem pojímán jako řeka slovanská, která je silou básníkovy životní zkušenosti uvedena ve vztah se svým „bratrem Vltavou“ a svou „chotí Sálou“ (č. 110).

Slávy dcera z roku 1824 je umělecky dobře vyváženým celkem. Slučuje Kollárovo erotické cítění s jeho cítěním národním ve skladbě, která si přes poněkud umělou alegorizaci a mytologizaci uchovává bezprostřednost původního životního zážitku. Skladba je svědectvím, jak vykryštoval i Kollárův světo-
vový názor. Racionálně podložený objektivní idealismus, z něhož Kollár vycházel, umožňoval rozvíjet bezprostřední vztahy k životu a národu v neobyčejné šíři a celistvosti, slučující minulost s budoucností, osud vlastního národa s osudem celého lidstva.

Ačkoliv Kollár se již rozloučil se svým čtenářstvem a ačkoli naznačoval svůj rozchod s poezií, především erotickou, vrátil se znovu k Slávy dceři a v roce 1832 vydal ji nově v značně rozšířené podobě. Lišila se nejen počtem znělek (místo původních 151 jich bylo 615), ale k původním třem zpěvům (druhý dostal rozšířený titul *Labe, Rén, Vltava*), které obsahovaly nyní 388 znělek, přibyl ještě dva další zpěvy, *Léthé* a *Acheron*, obsahující 227 znělek. Tento tvar sbírky nebyl sice konečný, ale po roce 1832 Kollár psal básně jen zřídka, takže ve vydáních následujících byl počet znělek rozmnožován jen nepodstatně, v třetím vydání z roku 1845 o sedm (vyšlo jako první díl souboru Díla básnická Jana Kollára; v druhém díle vyšly Menší básně, zahrnující ostatní básnickou tvorbu, většinou z mladších let), v čtvrtém vydání z roku 1852 o dvacet tři.

Vydání z roku 1832 vychází sice z původní koncepce, přitom však porušuje její strukturu velmi podstatně. Kollár stále doplňuje počet básní vztahujících se k původnímu erotickému jádru celé sbírky, ale tato erotika, opírající se o dodatečné vzpomínky, dostávala vyumělkovaný nebo dokonce titěrný

charakter. Mnohé básně prohlubují mytologickou alegorii naznačenou v prvním vydání, mají však obvykle vykonstruovanou osnovu, která nevychází z nových životních vztahů. Alegorie není jen prostředkem k vyjádření citů a představ, ale stává se sama zdrojem poetické inspirace. Kollár v novém vydání nerozvíjel názorovou nebo citovou sféru své poezie, která při této neproměnnosti dostává rysy schematizující a dogmatické. Vycházejí z daného světa názorového a citového, Kollár však zaplňoval svou poezii stále novými a novými doklady nebo příhodami z dějin slovanských národů. Dílo, které původně sledovalo velmi jasně životní zkušenosti autorovy a jeho bezprostřední reakce, stává se slovanskou encyklopedií, zachycující celý slovanský svět minulý i přítomný. Kollár přitom slučuje motivy závažné s náměty podružnými, archaickými nebo dokonce nicotnými. Z hlediska celkové slovanské ideje bylo jisté závažné, že do druhého zpěvu zařadil i několik znělek s ruským tématem, především Moskvy, v jejíž obraně proti Napoleonovi spatřoval Kollár již dříve nejvyšší projev sebeobětovné lásky k národu. Jindy však vkládá do své poezie množství výkladů, historických reminiscencí, narážek, detailů, etymologických vysvětlení, v nichž utápí vlastní sílu básnického vznětu.

Zvláště bohatě rozvinul podnět, který vyplýval z jediného osobního portrétu (Jungmanna) v prvním vydání. V novém vydání je množství básní připomínajících činy jednotlivců nebo události důležité pro dějiny Slovanů. Z těchto potřeb historicky hodnotících vzešel i plán k rozšíření Slávy dcery o dva zpěvy, Léthé a Acheron. Vycházejí z příkladu Dantovy Božské komedie rozhodl se předvést slovanské nebe (*Léthé*) a slovanské peklo (*Acheron*), v nichž na podkladě zpráv, jež mu z božských výsostí zasílá jeho Mína, pochválil činy pro Slávii záslužné a odsoudil „plemeno zlosynů a zrádců milé matky“.

Tento postup ještě více zatížil srozumitelnost Kollárových veršů, neboť poezie vyrovnávající se se slovanskou historií musela ledacos předpokládat, co nemohlo být pojato do přímého výkladu. K vydání Slávy dcery v roce 1832 připojil Kollár jako jeho druhý díl i obsáhlý *Výklad čili Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře*, jenž obsahuje nejen vysvětlení nesrozumitelných narážek nebo i obrazů, ale i historické, archeologické, zeměpisné, filologické, etymologické a literární výklady materiálu uvedeného do obsahu jeho poezie. Nejméně komentování potřebovaly znělky z roku 1821, častěji byly poznámkami opatřovány znělky z roku 1824, nejobsáhlejší výklady byly připojovány ke znělkám z roku 1832. Již tato okolnost ilustruje změněné tendence v básnickém vývoji Kollárově. Sám autor cítil, že tu není něco v pořádku, v předmluvě k Výkladu napsal, že „takovou báseň za nedokonalou pokládá, která komentáře potřebuje“. Svůj postup omlouval zvláštní situací domácí, nedostatkem výchovy v slovanské vlastivědě: „Proto v našem národu musí býti básník spolu i vykladačem, chce-li, aby se mu rozumělo.“

Jestliže mu jeho zanícení pro věc slovanskou dávalo již dříve oprávnění

k tomu, aby vystupoval jménem národa nebo jako mluvčí dějinné spravedlnosti, pociťoval nyní na podkladě svých znalostí právo k tomu, aby hodnotil podle absolutního kritéria národní prospěšnosti činy a záměry jednotlivců. Je to další stupeň v objektivaci básnickovy osobnosti. Sám se vypodobnil jako gigant stojící jednou nohou nad Tatrou a druhou na Urale, „skrytý před nízkou pochlebovou, nedostupný nenávisti“, jak se proměňuje vyšším posláním v kněze bohyně Slávy. Takto včleněn do mytologického světa slovanského, jím samým vytvořeného, může vystupovat nejen v roli nejvyššího soudce, ale i jako prorok, vybavující před myslí čtenáře vize slavné slovanské budoucnosti. Znělka „*Co z nás Slávů bude o sto roků?*“ je z nich nejproslulejší.

Ačkoli právě tato báseň působila povzbudivě a působí dosud mohutně v konfrontaci s naší dnešní zkušeností, přece jen výminečné postavení, jaké zaujal Kollár jako tlumočník nadzemského světa a jeho principů, znamenalo v konkrétní situaci spíše nedostatek jeho poezie. V letech třicátých a čtyřicátých, kdy zápas o společenský rozvoj národa bral na sebe stále konkrétnější podobu, oslabovala abstrahující hlediska smysl pro reálné vidění sociálního boje a překlenovala rozpory obecnými formulami nebo útěšnými vizemi. Bylo příznačné, že básník, který kdysi vycházel ze zážitku své doby, jež byla v jeho očích charakterizována bojem mezi „svobodou a nesvobodou“, obhajoval v závěru svého Výkladu autonomní básnický svět své Slávy dcery, snaže se vtisknout původní časovosti své poezie platnost nadčasovou: „V poezii čili v ideálním světě jest časnost a věčnost jednota; tu obcují anjelé a duchové na zemi a lidé v nebi; čas a prostranství jsou pouhé formy lidského rozumu, nic bytného.“ Vycházejí z abstraktních principů, zdůrazňoval pravdivost své poezie („co já básním, to jest pravda holá“), zapomínaje, že pravda není jen záležitost subjektivního přesvědčení a idejí, ale především shoda s objektivní skutečností. Požadavek „svornosti“, vytyčovaný Kollárem pro praxi slovanských národů, byl pro něho nadřazeným axiomem, zatímco reálné sociální podmínky života jednotlivých slovanských národů zůstávaly bez povšimnutí, jsouce překonávány pouze ideálně, heslem, pochvalou, odsudkem, zbožným přáním.

Vztah k otázkám uměleckým a jazykovým Práce publicistické a vědecké

Charakter Kollárovy básnické obraznosti se utvářel v těsné spojitosti s historickým smyslem jeho poezie. Z potřeby vytvořit v českém jazyce dílo, které by dokumentovalo velikost národního ideálu, vyrůstalo nejen jeho pojetí básnické tematiky a její ideovosti, ale i jeho pojetí básnické uměleckosti. Vycházel z představy poezie, která již svými slovesnými prostředky dovede sugerovat vznešený pocit. Tento ideál byl ovšem ovlivňován existujícími vzory

takovéto vznešené poezie. Stejně jako autoři Počátků spatřoval Kollár důkazy o síle české poezie v její schopnosti vytvářet poetické jazykové kouzlo obdobné řecké a vůbec klasické poezii. Jako Počátky spatřoval i Kollár nejvyšší důkaz básnických hodnot jazyka v principu libozvučnosti. O tom napsal v Kroku (1823) zvláštní pojednání *Myšlenky o libozvučnosti řeči vůbec, obzvláště českoslovanské*, v němž klasifikoval jednotlivé samohlásky z hlediska libozvučnosti a brojil proti slabikotvornému *r* a *l*. V jeho poezii se pak tato hlediska uplatňovala, preferoval „milostné *a*“ a „převelebné *o*“, vyhýbal se „áikání“ a „eekání“ a vokalizací „změkčoval tvrdý zvuk *r* a *l*“. Hledisko libozvučnosti rozhodovalo o tom, že se přiklonil k časoměrné prozódii aspoň částí svého díla.

Kollár se však nestal výlučným cítělem časoměry. Ocenil také sílu rýmu, sílu „romantické“, tj. středověké tradice básnické, hledaje kompromis mezi oběma vyhraněnými názory. Slávy dceři vložil do úst rozsudek ve sporu mezi přízvučníky a časoměrci: „Co já učinila? Romantickou jsem i antickou stránku věncem smírlivosti ctila.“ Ještě v poznámce k Slávy dceři z roku 1824 omlouval pod vlivem Počátků, že píše své znělky podle Dobrovského prozodie „ne pro přízvučkování, nýbrž jen pro pravidelnější rýmování a pohodlnější užívání inverzí“, později však zdůrazňoval plnou oprávněnost přízvučné prozodie. Pokládá za přednost české (slovanské) poezie, že může užívat obou prozodických systémů, že se „ve všech poetických formách, starých i nových, klasických i romantických svobodně hýbatí může“.

Nejen v tomto případě, ale i v jiných svých úvahách o umění vytvářel Kollár svůj estetický ideál jako syntézu slučující vjedno všechny velké typy slovesných kultur v minulosti. Počínal si obdobně jako při formování představy Slovana, dával přednost součtu vlastností před osobitostí individualizovanou. Proto by bylo omylem spoutávat jeho poezii toliko s jedním z těchto typů, buď klasickým, nebo jen středověce romantickým. Vždy měl na mysli svůj ideál, který je schopen pojmut do sebe několik základních typů, vždy mu šlo o poezii, v níž by se uplatnil jak rozum, tak i cit.

Jelikož nevycházel ze skutečnosti, ale z ideálu, který odhaloval a probojoval, má volní gesto v jeho poezii důležité místo. S obdobnou silou, s jakou vtiskl své Míně ideální podobu ve shodě s funkcí, jakou jí přisoudil v slovanské mytologii, přizpůsoboval svému ideálu i celou ostatní skutečnost. Síla jeho básnického vidění není v bezprostřední obraznosti, v bohatství smyslového okouzlení; i když rekonstruuje zašlé doby, přece jen mu jde zpravidla o pojmové ovládnutí světa formovaného ve vztahu k ideálu. Od obecných pojmů, jako „Slovan“, „člověk“, „láska“, „mysli svorné“, „čin“, „zrádce“ nebo od jejich alegorických ekvivalentů mytologických, tradičních nebo jím samým vytvořených (Sláva, Slávy dcera, Milek), všechno vychází a k nim se zase všechno vrací. Největší pozornost je v Kollárově poezii věnována pojmenováním, především podstatným jménům, která nemají jen nadměrnou frekvenci, ale vystupují

z ostatního kontextu jako nosné pilíře celé jeho básnické myšlenky. Je to podmíněno i četnými slovoslednými inverzemi, které sice porušují plynulou srozumitelnost celku, ale nebrání v tom, aby se pozornost zachytila na výrazných pojmenováních. Mnoho významové intenzity je vloženo například do známého protikladu *kolébka—rakev*, jímž jsou pojmenovány dvě etapy v životě Slovanů, nezapomenutelně se vtiskují v paměť Kollárem ražená pojmenování, jako *velké dubisko* (označení pro Rusko) nebo *Mladoň* (označení pro Jungmanna). I tu jde často o pojmenování obrazná, ale jejich cílem není aktualizovat zvláštní odstín skutečnosti, nýbrž vtisknout jí pojmovou pečeť, dát jí konstantní místo v systému básníkovy vidění světa.

Tento voluntaristický zřetel se uplatňuje i v Kollárově vztahu k jazyku. Ač Slovák, opíral se důsledně o tradici spisovného jazyka českého. Jako evangelík spatřoval v jazyce Kralické bible velkou kulturní hodnotu, která sama o sobě má příznaky vznešenosti, k níž celou svou poezií směřoval. Viděl konečně v češtině dílčí prostředek slovanské integrace, umožňovala dávat projevům Čechů, Moravanů a Slováků společný jazykový výraz. Ale ve vztahu k tomuto jazyku nezaujímal postoj klasicisty, pečujícího o jeho vytříbení na podkladě nejlepšího úzu. Uvedené teorie libozvučnosti vnášely do jeho jazyka množství neorganických prvků, jež v něm působily jako svévolné násilnosti. Kollár mohl sice namítat, že některé z těchto prvků mají svou oporu v jazyce mluveném na Slovensku, mohl potřebu neologismů odůvodňovat nutností nahrazovat cizí slova slovy domácími (v tomto smyslu vyzněla jeho kritika *Česko-německo-latinského slovníku od Jiřího Palkoviče* v Kroku 1823), mohl pro sebe vyžadovat poetické licence a svobodu při tvorbě poetizmů (byl v této věci na jedné úrovni s básníky skupiny Jungmannovy a tak jako oni měl sklon k vyjádření nepřímému, perifrastickému), ale to všechno nezabránilo tomu, aby se v těchto zásazích do struktury jazyka nedostával do postavení izolovaného. Sám Jungmann mu vytýkal, že nevychází z jazyka, ale ze své „fantazie“. Přistupovalo k tomu i nevhodné etymologizování, které stále více zatěžovalo jeho vztah k jazyku. Tato rozkolísanost byla ovšem motivována i zvláštní situací češtiny na Slovensku. V době, kdy se na Slovensku česká jazyková norma začínala pocíťovat jako neživotné pouto, stávalo se postavení česky píšícího slovenského spisovatele obtížné. Odrazem této situace byla Kollárova jazykové reformní činnost, která sice byla mimo jiné zdůvodňována snahou vnést slovenské prvky do češtiny a přiblížit ji takto Slovákům, objektivně však přispívala k rozchodu s češtinou, neboť výsledky reforem se dostaly do rozporu s její systémovou podstatou.

Ještě v jedné věci přispěl Kollár objektivně a proti svému záměru ke vzniku literatury psané slovenským jazykem. Stal se objevitelem hodnot obsažených v slovenské folklórní poezii. Zprvu byla účast Kollárova na vydávání slovenských písní vzhledem k jeho církevnímu postavení jen anonymní. V roce

1823 vyšly *Písňe světské lidu slovenského v Uhrách*, „sebrané a vydané od P. J. Šafaříka, J. Blahoslava a jiných“, 97 písní s předmluvou Kollárovou. V roce 1827 vyšel druhý svazek s pozměněným titulem *Písňe světské lidu slovenského v Uhrách*, obsahující 130 písní. Tento podnik vzešel ze společných záměrů několika nejvůdčivějších představitelů mladé slovenské generace, Kollár měl však na něm účast nejvýznamnější. Jeho dílem bylo pak i systematické zpracování všeho folklórního zpěvu slovenského, vydané ve dvou objemných svazcích pod titulem *Národné zpievanky čili Písňe světské Slováků v Uhrách, jak pospolitého lidu, tak i vyšších stavů* (1834, 1835). Jestliže v první sbírce vystupoval do popředí zřetel estetický, k němuž v druhém jejím díle přistoupilo ještě hledisko mytologické, uplatňuje se ve Zpíevankách především záměr studijní. Proto nejsou písně rozčleněny jen podle druhů, ale přímo podle obsahu a své společenské funkce, a proto také obsah sbírky nezahrnuje jen písně venkovského lidu, ale také písně „studentské“, „rektorské“, „měšťanské a panské“. Tato sbírka souvisela již s vědeckými studiemi Kollárovými, byla prostředkem k poznání národa; neboť, jak napsal v Poznámenáních k druhému dílu, „národní písně, rozprávky, pořekadla, hry, obyčej a vůbec všechno, co z národu vychází, jsou nejlepší škola k poznání národu, nejpevnější základ a živél ku stavení na něm vzdělanosti“. Ačkoli se Kollár sám ve své poezii neopíral o lidovou píseň, odhalil v této sbírce domácí základy slovenské literatury, vybudované většinou v nářečních textech, především středoslovenských.

Proto se mohli představitelé slovenské inteligence, kteří se v polovině let čtyřicátých rozhodli vytvářet novou slovenskou literaturu na základně spisovného jazyka slovenského, právem odvolávat na podněty vyplývající z díla Kollárova. Ačkoli bylo Kollárovi jasné, že vlastní základy slovanského života lze sledovat jen podle individuálních projevů jednotlivých jeho národů (proto studoval i slovenský folklór), byl přece tak fascinován myšlenkou slovanské svornosti a jednoty, kterou celým svým životním dílem upevňoval, že nedovedl zhodnotit reálné potřeby rozvoje a demokratizace slovenského písemnictví. V *Hlasech o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846) postavil se co nejrozhodněji proti Štúrovi a dostal se takto do ostrého konfliktu s nejmladší slovenskou generací; nepodařilo se jej plně zahladit až do konce jeho života.

V roce 1845, kdy propukl tento konflikt, měl Kollár za sebou již čtvrt století svého působení na evangelické faře pešťské. Chápal své poslání jako kazatel a vychovatel slovenské menšinové obce velmi vážně a v souladu s mravním patosem své poezie. „Jestli kdo,“ napsal, „tedy kněz nemá žítí toliko pro svou církev a osadu, ale pro národ. Každý kněz má býti netoliko kazatelem, ale i vzdělávatelem svého lidu, vychovávatelem svého národu, sloupem a podporou národnosti, zvelebovatelem své řeči, pěstounem národní literatury.“ V tomto smyslu se také rozrůstala Kollárova činnost. Jeho péče o evangelickou sloven-

skou školu v Pešti jej přivedla k napsání *Čtánky anebo Knihy k čítání pro mládež ve školách slovanských v městech a v dědinách* (1825) a *Slabikáře pro děti* (1826). Obě tyto učebnice svým významem přerůstaly místní potřeby.

Obdobný charakter měla i jeho kázání. Jejich obsah se neomezoval na věci věroučné a na běžné otázky křesťanské morálky. Mnohá z nich směřovala především k otázkám důležitým pro život národa. Kollár svá kázání vydal ve dvou svazcích, nazvaných *Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči* (1831 a 1844). Druhý svazek má v titulu příznačný doplněk: „*k napomožení pobožné národnosti*“. Již v roce 1822 vyšla tiskem dvě Kollárova kázání na téma *Dobré vlastnosti národu slovanského* (viz zde na str. 140), jejichž text přešel i do Šafaříkovy *Geschichte der slawischen Literatur* a jež se stala východiskem všech pozdějších Kolláro- vých úvah o slovanské vzájemnosti.

Kollár sloužil slovanské ideji netoliko jako básník, ale rovněž jako publi- cista. Vycházejí ze své tvorby a opírají se o některé jiné starší i soudobé slo- vanské myšlenky (především polské), využívají myšlenek Herderových, idealiz- oвал společensky kladné vlastnosti Slovanů a hledal cesty k plnému rozvinutí a uplatnění těchto jejich kvalit. Zatímco se však řídil ve své poezii především svými sny, počínal si při výkladu praktických forem vzájemných styků mezi slovanskými národy mnohem strážlivěji. Vysloveně odmítal politické řešení slo- vanské otázky, až našel v myšlence literární vzájemnosti formuli, jež sice Slovany sblížovala, ale přitom se vyhnula všem politickým otázkám a společ- čenským a ideovým rozporům. Formulace slovanské literární vzájemnosti má dvojí redakci: v Hronce z roku 1836 vyšla první verze s titulem *O literární vzá- jemnosti mezi kmeny a nářečmi slavskými*, podstatně rozšířená verze vyšla o rok později německy s titulem *Über die literarische Wechelseitigkeit zwischen den ver- schiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation* (v roce 1844 vyšlo druhé, zlepšené vydání). Svůj spis založil Kollár na pojmovém výkladu literární vzá- jemnosti. Viděl v ní prostředek k utužení slovanské jednoty. Jestliže si budou všichni vzdělání příslušníci všech slovanských větví a nářečí (Kollár rozezná- val čtyři základní „nářečí“: ruské, ilyrské, polské a československé) vzájemně vyměňovat a číst plody své literatury, vzniknou podmínky k vzájemnému pů- sobení a k obohacování všech slovanských národů ve prospěch jejich jednoty. Příznačně končila tato rozprava úryvkem z Kollárovy básně *Slavjan*, parafrá- zující text rozpravy Slovan, kterou napsal A. Marek v roce 1833. Markovo vyznání „cítím, že přináležím veškerému Slovanstvu a veškeré Slovanstvo že přináleží mně“ vyjadřovalo plně i Kollárovo cítění.

Jestliže myšlenka o vzájemném sledování literárního života jednotlivých slovanských národů nemohla obecně být neužitečnou a setkávala se s velkým ohlasem, i když byla uskutečnitelná v dané situaci toliko v omezené vrstvě vzdě- lanců, měly ostatní slovanské studie Kollárovy mnohem nepříznivější osud. Byly to jeho studie historické, filologické (především etymologické)

a archeologické. Fakt, že Kollár vycházel z předem dané ideje a že podle ní hodnotil svět, mohl mít v poezii kladný účinek, pokud ideje, za nimiž šel, podporovaly hybné síly společenského rozvoje, v našem případě národní hnutí. Ve vědě se však tento aprioristický postup projevil zcela nepříznivě. Vedl k fantaziím, které až na nepatrné výjimky zůstaly pro rozvoj vědeckého poznání zcela neplodnými a nadto měly přímo škodlivé účinky na rozvoj národního vědomí, poněvadž odváděly od aktuálních životních problémů. Týká se to všech jeho základních spisů vědeckých; jeho *Rozpravy o jmenách, počátcích i starožitnostech národu slavského a jeho kmenů* (1830), jeho spisu *Sláva bohyně a původ jména Slavův čili Slavjanův* (1839), jeho nejobsáhlejší knihy o původním slovanském osídlení Itálie, posmrtně vydané *Staroitalie slavjanské* (1853), i jeho nedokončeného spisu o meklenburských archeologických nálezech *Die Götter von Rhetra*.

Etymologická a starožitnická vášeň zasáhla však i cestopisné spisy Kollárovy, zachycující poznatky ze dvou cest konaných do Itálie za účelem slavistických studií, tj. *Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko, se zvláštním ohledem na slavjanské živly roku 1841 konanou* (1843; k spisu byl přiložen ne zcela spolehlivý, ale velmi pracný *Slovník slavjanských umělcův všech kmenův*) a nedokončený a za života Kollárova neotištěný tzv. *Cestopis druhý*, zachycující zprávy z druhé Kollárovy cesty do Itálie, konané přes Švýcarsko v roce 1844.

Pseudovědeckého aparátu, který neušetřil ani Kollárovu Slávy dceru a její Výklad, jsou prosty toliko *Paměti z mladších let*, které psal po částech od roku 1835 řadu let (byly vydány rovněž až posmrtně). Vracely Kollára, který byl cele zaměstnán především vědeckými studiemi, zase do prostředí životních dojmů jeho mládí, kdy se formovaly jeho životní cíle, kdy se rodily jeho patetické elegie i jeho radikální výzvy. Na tyto životní dojmy navázal Kollár v roce 1835 i svým sňatkem s Mínou, Friderikou Schmidtovou, která po smrti své matky přijala jeho nabídku a následovala jej do Pešti. Od tohoto okamžiku stal se však také erotický elegismus Slávy dcery jen básnickou fikcí.

Kollár, ponořený do světa svého ideálu a svých fiktivních představ, rozmnožovaných stále novými etymologickými a archeologickými kombinacemi, nebyl schopen se orientovat ani v soudobých otázkách národní politiky. Hledaje protiváhu proti maďarskému šovinismu, navazoval kontakt s vídeňskou vládou. Jeho kolísavé chování v roce 1848 zbavovalo jej sympatií na Slovensku i v Čechách. V roce 1849 stal se zprvu poradcem vídeňské vlády ve věcech uherských Slovanů, brzy nato profesorem starožitností na vídeňské universitě. Nové povolání jej ještě více odtrhlo od živých sil národa a posílilo jeho izolaci, v níž se až do své smrti 24. ledna 1852 s velkou vášní a s nezdolnou pracovitostí oddával svým vědeckým hříčkám, které neměly nic společného s aktuálními problémy současného národního dění ani se smělými představami jeho mládí. Právě na díle Kollárově lze ukázat, jak velké koncepce, vytvořené z pokroko-

vých reakcí na společenskou skutečnost a obrazy jejich citové aspekty, nejsou schopny udržet si svůj progresivní smysl, nevyrůstají-li z realistické analýzy nebo nejsou-li uváděny v soulad s konkrétními potřebami života.

Úplné dílo nebylo dosud kriticky vydáno. Největší soubor, Spisy Jana Kollára, vyšel u Kobra v l. 1862—1863: 1. Slávy dcera (i jiné básně včetně Vlastence), 2. Výklad k Slávy dceři, 3. Cestopis, 4. Cestopis druhý a Paměti. Vybrané spisy Jana Kollára v Knihovně klasiků (1952 a 1956) péčí F. R. Tichého: 1. Básně (s doslovem Z. Nejedlého), 2. Prózy (s doslovem K. Rosenbauma). — Významnější edice jednotlivých děl: Sebrané drobné básně (1887), vydal Fr. Bačkovský, Jána Kollára prvá sbírka básnická z roku 1821 (1921), vydal a úvod napsal J. Vlček; Slávy dcera ve Světové knihovně (J. Jakubec, 1903; u jednotlivých básní uvedena data prvních tištěních), dvě vydání Slávy dcery z r. 1824 v Matici slovenské: jubilejní v r. 1924 (vydal J. Vlček) a nové s poznámkami R. Brtáně v r. 1946. — Rozpravy o slovanské vzájemnosti i s překladem J. Sl. Tomička z r. 1853 vydal kriticky M. Weingart (1929), nově v slovenském překladu s obsáhlým úvodem K. Rosenbaum (1954). — Národní zpěvanky vydal nově E. Pauliny (1953) s předmluvou F. Votruby. — Cestopis vydal J. Jakubec ve Světové knihovně (1907), Paměti vyšly v slovenském překladu 1950. Úplný soupis všech vydání a porůznu publikované, ale souborně nevydané korespondence v Bibliografii Jána Kollára (1954), vydané J. V. Ormísem.

Soupis literatury o Kollárovi v Ormisově Bibliografii. Nejobsáhlejší monografii zpracoval J. Jakubec v Literatuře české 19. století II (2. vyd., 1917); tam také vyčerpал a zhodnotil starší literaturu životopisnou. Nový souborný pohled v knize A. Mráze, Ján Kollár (1952). O Kollárovi v kontextu slovenském viz Dejiny slovenskej literatúry II (zpracoval K. Rosenbaum). — Mnoho zásadních statí je v jubilejních publikacích: k stému výročí narození vyšel sborník za redakce Fr. Pastrnka s titulem Jan Kollár 1793—1852 (1893), k stému výročí Rozpravy o slovanské vzájemnosti sborník Slovanská vzájemnost 1836—1936 (1938) za redakce J. Horáka; stopadesátého výročí narození Kollárova vzpomněli za války Z. Nejedlý a A. Fadějev v publikaci Jan Kollár, vydané v Moskvě 1943 (2. vyd. v Praze 1945); sté výročí smrti v roce 1952 vyvolalo hodnotící projev Z. Nejedlého (přetištěný ve výboru O literatuře, 1953), články Fr. Nečásky, zdůrazňující revoluční prvky v Kollárově poezii (v Tvorbě 1952; srov. tam i v roce 1947), J. Dolanského v Slovanském přehledu 1952 a studii K. Rosenbauma o Kollárově vlastenectví (ve sborníku prací věnovaných Z. Nejedlému, 1953).

Básnickou činností se zabývali Fr. L. Čelakovský v ČČM 1831, L. Čech a J. Voborník v kollárovském sborníku z r. 1893, J. Vrchlický v knize Nové studie a podobizny (1897) a v četných statích J. Jakubec; o Slávy dceři jako „básnickém manifestu boje za svobodu“ psal J. Dolanský v Acta Universatis Carolinae (Slavica Pragensia I) 1959. Kollárův sonet studoval J. Vrchlický (ve sborníku z r. 1893, pak v knize Nové studie a podobizny, 1897) a O. Fischer v knize Duše a slovo (1929); verš Kollárova sonetu charakterizoval J. Hrabák v Studiích o českém verši (1959); klasicistickými prostředky Kollárova slohu v jeho Předzpěvu se zabýval A. Novák v LF 1930, básnickým vyjadřováním V. Jiráta v knize O smyslu formy (1946); o Kollárově místě ve vývoji epigramu psal J. Jakubec v Obzoru literárním a uměleckém 1900, ve vývoji slovenské epiky S. Šmatlák v Slovenské literatuře 1957. — Studium básnických vlivů na Kollára zahájil M. Murko v Knize Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik (1897), který vyložil celé působení Kollárovo jako ohlas německých vlivů. Jednostranné hledisko vlivů — byly studovány ohlasy poezie Petrarkovy, Dantovy, Byronovy, Goethovy, antické poezie atd. — vedlo k podcenění originality Kollárovy poezie a jejího skutečného významu v dějinách české a slovenské literatury. Stať O. Fischera K předlohám Slávy dcery v LF 1930 ukazuje cestu k správnému hodnocení literárních předloh v díle Kolláro-

vě. — O vztazích k jenskému prostředí, především k Wielandovu Patriotu, psal nově K. Dvořák ve Sborníku Vysoké školy pedagogické v Praze (1959).

Kollárovy spisy o slovanské vzájemnosti byly studovány z hlediska geneze myšlenek a vlivů M. Murkem v sborníku Jan Kollár, 1893, T. G. Masarykem v Naší době 1894, A. Pražákem v Slovanském sborníku věnovaném F. Pastrnkovi (1923), A. Novákem v Slavii 1924/25, Frankem Wollmanem ve sborníku Slovanská vzájemnost 1836—1936 (1938); nově se Kollárovým slovanstvím zabýval Frank Wollman v knize Slovanství v jazykové literární obrození u Slovanů (1958). Četná je literatura ohlasu Kollárova díla u jednotlivých slovanských národů, uveřejněná především ve sborníku Slovanská vzájemnost (1938).